

Realizace v praxi

Na závěr uvedme jako praktickou ukázkou dvě sady námi vytvořených úloh k procvičení či upevnění syntaktické látky, jež vnáší do jazykového vyučování komunikační přesah.

1. Komunikační záměr mluvčího, aby se posluchači utišili, zkuste vyjádřit různými výpověďmi s formou větnou i nevětnou. Zkuste si představit konkrétní komunikační situace, v nichž by tyto výpovědi mohly zaznít. U vybraných určete druh komunikační funkce. Rozmístěte jednotlivé výpovědi na škálu *velmi zdvořilý – zdvořilý – neutrální – nezdvorný*. Zvažujte vhodnost jejich užití v odlišných komunikačních situacích. Uveďte příklady mluvnických a lexikálních prostředků, které se na podobě konkrétní výpovědní formy podílejí. Zvolené výpovědi proneste nahlas a přemýšlejte o užitých zvukových prostředcích, případně i o prostředcích nonverbálních.

Tento úkol je zaměřen na nácvik dovednosti vyjádřit též obsah různými způsoby (i s různými odstíny) s ohledem na komunikační situaci, mluvčího, adresáta atp.: žák postupuje „od sdělovacích potřeb [...] a jim odpovídajících jazykových významů k jejich konkrétnímu jazykovému ztvárnění slovy a větami“ (Čechová–Styblík, 1998, s. 155). Propojuje jazykové uvažování se zkušenostmi přirozeně nabytými v každodenní komunikační praxi.

Ve vlastní učitelské praxi¹¹ jsme si ověřili, že středoškolák ve 3. ročníku je schopen uvést pestrou škálu řešení¹², rozlišit výpovědi podle jejich formy na větné, resp. souvětňé, a nevětňé (větné ekvivalenty) a zařadit je na zdvořilostní stupnici. V užití částice *prosím*, podmiňovacího způsobu, modálního slovesa *moci*, tázací výpovědní formy či záporu (často v kombinaci vícero prostředků) rozpozná nástroj k vyjádření zdvořilé žádosti, prosby; způsob rozkazovací nebo forma větného ekvivalentu jsou potom vnímány jako prostředky vyjadřující důraznou žádost, výzvu, rozkaz. Při zvukové realizaci výpovědi žáci dokázali funkčně použít (a pojmenovat) intonaci, důraz a sílu hlasu.

2. Pracujte s níže uvedenými novinovými titulky. Které vnímáte jako neutrální, které jako příznakové a proč? Kde autor zaujímá ke sdělovanému obsahu neutrální stanovisko a kde naopak hodnotí, ovlivňuje? Přemýšlejte o zdroji titulků: Které pocházejí ze seriózních periodik, které z bulvárních? Vyhledejte prostředky (gramatické, lexikální aj.), jimiž je dosaženo bulvarizace sdělovaného obsahu. Zaměřte se na různé způsoby vyjádření podmětu, přísudku a předmětu. Jak se rozdílné způsoby jejich realizace podílejí na vyjadřování postojů autora k sdělovanému obsahu a působení na čtenáře?

- a) *Prezident přistoupil k mikrofonu za asistence ochranky*
- b) *Prezidentovi musela k mikrofonu pomoci ochranka*
- c) *Zpověď bodyguardů: Po prezidentově zaváhání jsme mu pomohli k mikrofonu*
- d) *Prezidenta vedli k mikrofonu!*

¹¹ Na gymnáziu a obchodní akademii.

¹² Např. *Mohli byste se utišíť? Je možné se utišíť? Prosím (vás) o klid. Přestaňte už povídat! Utište se. Ztište se. Zmlkňte! Mlčte! Držte klapáčky! / Prosím vás, zda byste nebyli tak laskaví a neutišili se. Je možné, abyste se utišili?! Žádám vás, abyste se utišili. Buďte tak laskaví a už se konečně utište! / Ale no tak... Klid. Ticho! Pssst! Utišit se!*

Tato úloha je založena na elementární analýze a interpretaci, konkrétně na porovnávání čtyř zpravodajských titulků, jež se vztahují ke stejné události. Cílem je zapojit učivo o vybraných větných členech (podmět, přísudek, předmět) do širšího kontextu: dochází zde k prolínání skladebních jevů s naukou o slovní zásobě, tvaroslovím, komunikační a slohovou výchovou (publicistický funkční styl a jeho útvary); dotýkáme se však i oblasti mediální výchovy či rozvíjení další klíčové kompetence zakotvené v RVP, a to občanské¹³. Úkoly tohoto typu navíc otevírají cestu k využití metody analýzy diskursu ve školní praxi (srov. Štěpáník, 2014–2015). V tomto případě by žáci nepracovali pouze s titulky, ale s celými komunikáty, resp. rozsáhlejšími úryvky, a analyzovali by je z hlediska fungování v sociálním kontextu a působení na adresáta.

I bez znalosti pojmů jako sémantická role, participant, agens, patiens, diateze aj. Žáci vnímají a dovedou vyjádřit, že alternativní podoby jazykového ztvárnění prezentované události („prezidentova cesta k mikrofonu“) a jejích účastníků jsou zároveň nástrojem jejího více či méně zjevného hodnocení (neutrální zprostředkování skutečnosti × příznakové podání), pokud se tedy s obdobně formulovanými úkoly ve výuce setkávají¹⁴. Žáci za bulvární označili poslední dva titulky. Rozhodnutí odůvodnili mj. výskytem citátu výroku bodyguardů, uvedeného výrazem zpověď, jež dodává sdělení nádech skandálnosti, nebo užitím nevyjádřeného podmětu a formy zvolací věty s vykřičníkem v titulku d). S dopomocí došli k závěru, že v případě c) půjde s největší pravděpodobností o citaci falešnou, která má sice budít zdání autentičnosti a důvěryhodnosti sdělovaného, ale ve skutečnosti je formulace jako citace přímé řeči pouze stylizována (srov. Schneiderová, 2016, s. 117–118). Výraz *zaváhání*, jež může na první pohled působit jako eufemismus, je žáky při pečlivější analýze klasifikován naopak jako projev negativního hodnocení, zesměšnění aktéra.

Oba výše uvedené příklady ilustrují potenciál, který komunikačně pojatá skladba (nejen) jazykovému vyučování nabízí, a zároveň naznačují způsob, jímž učitel žákům může demonstrovat užitečnost osvojení si jazykových jevů pro běžnou komunikační praxi ať už v rovině produkce textu, nebo jeho porozumění.

¹³ Učitel mj. vede žáky k vědomí, že táž skutečnost může být nahlížena (interpretována, hodnocena a jazykově prezentována) různými autory z různých redakcí rozdílně (z důvodů politicko-ideologických, marketingových aj.), a tím je příjemci podsouváno, jak ji hodnotit (srov. Schneiderová, 2016, s. 90–145).

¹⁴ Pro ilustraci uvádíme příklady některých odpovědí, jež při řešení úkolu zazněly: *V prvním titulku, který je podle mě nezabarvený, vystupuje prezident ve funkci podmětu jako samostatná a aktivní bytost, ale v druhém už jako někdo, kdo přijímá pomoc. Navíc je zde slovo prezident předmětem a přísudek složený obsahuje modální sloveso muset, které podtrhuje dojem, že to bylo nutné. / Z příkladu d) s nevyjádřeným podmětem prezident vychází pasivně, odevzdaně, což ještě zdůrazňuje sloveso vést a to, že výraz je ve větě předmětem.*